

O 70. obljetnici časopisa "MEDICUS"

Vladimir Dugački

Hrvatsko društvo za povijest medicine HLZ-a
10000 Zagreb, Šubićeva 9

Razvojem domaće farmaceutske industrije u godinama između dvaju svjetskih ratova i otvaranjem brojnih zastupstva inozemnih farmaceutskih tvrtki nastaje potreba za iscrpnijim obavještanjem korisnika - liječnika i ljekarnika, zbog čega farmaceutske tvrtke pokreću izdavanje časopisa u kojima bi se našli podaci o novim pripravcima, ali uz to bi korisnicima pružili i niz drugih informacija.

Tako god. 1925. "Jugopharmacija d.d.", veletrgovina i tvornica farmaceutskih preparata (osnovana 1921.) pokreće časopis "Izjestitelj Jugopharmacije d.d.", pod uredništvom ing. chem. mr. ph. Vladimira Brajkovića (kasnijeg suradnika "Kaštela"), no bio je objavljen samo jedan broj; najveći dio tog broja čini cjenik droga, kemikalija, specijaliteta, kozmetike, zavojnog materijala i dr. Ozbiljniji pokušaj nalazimo 1928. kad kemijsko-farmaceutska tvornica "Kemika" počinje izdavati mjesečnik "Ars therapeutica" i izdaje ga sve do početka 1941. pod uredništvom liječnika dr. Oskara Heima. Zagrebačka ispostava njemačke I.G. Farbenindustrie (kasnije "Bayer-Pharma") "Jugefa K.D." pokreće 1931. "Terapeutski vjesnik", koji je izlazio do 1944., a urednici su mu bili zagrebački balneolog dr. Leo Trauner (1931. - 1937.) i internistica Beata Brausil (1937. - 1944.). Za stomatološku struku "Jugefa K.D." od 1934. do 1939. izdaje "Zubarski vjesnik" s istim urednicima (Trauner 1934. - 1936., Brausil 1937. - 1939.). Godine 1931. zdravstveni odjel tvrtke Schering-Kahlbaum A.G. iz Berlina počinje izdavati "Medicinske vijesti" (urednik dr. Rudolf Andres); časopis izlazi nepunih pet godina. Krajem 1933. kemijsko-farmaceutska tvornica "Kaštel" d.d. pokreće reviju za praktičnu medicinu i terapiju "Medicus", a sljedeće godine kemijsko-farmaceutsko, industrijsko i trgovačko d.d. "Rave" svoj časopis "Medicinsko-farmaceutska pošta" pod uredništvom mr. ph. Stjepana Raca; časopis je izlazio do godine 1940. Tvrtka Dr. Madaus&Co. iz Dresdona izdat će u razdoblju 1935.-1937. pet brojeva "Arhiva za biološku terapiju" na našem jeziku, međutim to je samo prijevod s njemačkog izvornika - časopis se uređivao i tiskao u Njemačkoj. Od tih osam časopisa jedni su bili dužeg, drugi kraćeg vijeka, neki kvalitetniji od drugih, a uređivali su ih liječnici, farmaceuti ili kemičari. Svi su oni, osim posljednje navedenog, izlazili u Zagrebu.

Jedan od kvalitetnijih časopisa bio je "MEDICUS" kemijsko-farmaceutske tvornice "Kaštel", (slika 1) koji nakon

Slika 1. Tvornica Kaštel

13-godišnje stanke između 1941. i 1954. izlazi još i danas (doduše 1954. - 1989. pod imenom "Saopćenja"). Od početka izlaženja u prosincu 1933. do njegova prestanka nakon siječnja 1941., objavljena su 24 sveska (25 brojeva budući da je bio objavljen jedan dvobroj) na ukupno 1366 paginiranih stranica (uz to još stotinjak nepaginiranih stranica s kazalima i reklamama). Glavni mu je urednik od početka izlaženja sve do kraja 1940. bio internist dr. Frane Bulić, tek posljednja dva broja uređio je ing. chem. Ljubo Trinajstić. "MEDICUS" se tiskao u Dioničkoj štampariji d.d. u Karlovcu, u gradu u kojem je tvornica "Kaštel" godine 1921. počela svojim djelovanjem. Časopis nije imao pravilan ritam izlaženja, a grada je raspoređena u tri "knjige"; zamišljeno je da svaka "knjiga" sadržava 10 brojeva. Tako I. knjiga obuhvaća razdoblje od 2,5 godine od broja 1 (prosinac 1933.) do broja 10 (travanj 1936.), II. knjiga također razdoblje od 2,5 godine: od broja 1 (kolovoz 1936.) do broja 10 (ožujak 1939.), dok je III. knjiga ostala nepotpuna: od broja 1 (srpanj 1939.) do broja 5 (siječanj 1941.); daljnje je izlaženje spriječio II. svjetski rat. Pojedini su svesci različitog broja stranica, koji se kreću od 32 do 92; format časopisa je 8° (20,5 x 14,5 cm).

Kako je varirao broj stranica tako su varirale i rubrike, no osnovne rubrike bile su *Originalia* (stručni izvorni radovi naših autora), *Pregledi* (kraći članci praktičnog karaktera, mahom nepotpisani), *Referati* (sažeci iz literature), *Novi preparati* (tvornice "Kaštel") (slika 2), *Recepti iz prakse* (recepti magistralnih pripravaka). Povremeno se javljaju rubrike *Vijesti*, *Predavanja i kongresi*, *Dijetetika*, *Pitanja i odgovori*, *Interesantna otkrića*, *Indikacije i doziranje*, *Iz prakse*, *Za praksu*, *Nove knjige*, *Medicinska terminologija*, *Iz povijesti medicine*, *Feljton* i dr.

Suradnici rubrike *Originalia* bili su s cijelog područja ondašnje Jugoslavije (pa su i radovi objavljeni na hrvatskom, srpskom i slovenskom jeziku), a od hrvatskih autora tu su ponajviše internisti (I. H. Botteri, M. Grossmann, A. Hahn, M. Budak, V. Boić, P. Sokolić, B. Stein, V. Vrhovac), ftizeolozi (G. Merkulov, Š. Janović, V. Letica), infektolozi (I. Petrić), kirurzi (M. Duić), ginekolozi (V. Bazala, M. Dajč, S. Zanella), ortopedi (M. Meštrić, M. Petras), pedijatri (S. Kaluđerski), dermatovenerolozi (M. Schwarzwald), neuropsihijatri (Đ. Karminski, B. Berglas), inženjeri kemije (V. Brajković, E. Rajner). Povijesno-medicinske članke pisao je već spomenuti Đ. Karminski, a feljtone je mahom pisao higijeničar L. Dojmi.

Teme koje obrađuju pojedini brojevi su raznolike, no br. 9 II. knjige (1938) gotovo u cijelosti je posvećen preparatu Rubrophenu, (slika 3) kemotarapeutiku za liječenje ekstrapulmonalne tuberkuloze. Broju 2 II. knjige (1936) pridodane su tablice za određivanje normalnog i patološkog bazalnog metabolizma pod naslovom "Tabelarium medici".

Članci u rubrici *Pregledi* pisani su jezgrovito i namijenjeni su liječnicima-praktičarima poput onih: Diferencijalna dijagnoza glavobolje, Diferencijalna dijagnoza debljine, Subfebrilne temperature, Kašalj kao simptom, Lupanje srca, Problem hipertonijske, Reumatska oboljenja, Terapija ekstraktima stražnjeg režnja hipofize, Pregled indikacija i doziranja za hormonske preparate u ginekologiji, Vitamini kao medikamenti. Izrazito su praktični i prilozi u rubrici *Dijetetika*, kao npr.: Dijeta kod začepljenosti, Dijeta kod bolesti gastrointestinalnog trakta, Dijeta kod afekcije žučnih puteva, Prehrana bez soli. U rubrici *Iz*

Slika 3. Arhivski broj iz 30-ih

prakse valja spomenuti preporuke Komisije protiv malarije Lige naroda za kininsko liječenje te bolesti. U "MEDICUSU" će se naći i dosta podataka o Aschheim-Zondekovoju reakciji za otkrivanje rane trudnoće, budući da se ta reakcija izvodila u "Kaštelovu" Biološkom kontrolnom laboratoriju. U rubrici *Medicinska terminologija* navedeni su primjerice neki narodni medicinski izrazi iz Hercegovine, medicinski termini starijih autora, napose starije psihijatrijsko nazivlje, te ulomci iz komparativne slavenske medicinske terminologije.

Na stranicama "MEDICUSA" može se pratiti razvoj naše najveće kemijsko-farmaceutske tvornice "Kaštel" u četvrtom desetljeću prošlog stoljeća baš kad sredinom tog desetljeća dolazi do značajnog preokreta. Naime, iako se postupno povećavao opseg proizvodnje, tek su 1935. nastupile bitne promjene. Tada naime počinje prva proizvodnja farmaceutskih sirovina putem organske sinteze, a istodobno je organiziran istraživački rad pod vodstvom vanjskog suradnika docenta Kemijskog odjela zagrebačkog Tehničkog fakulteta dr. Vladimira Preloga (kasnijeg dobitnika Nobelove nagrade). Ubrzo nakon prvog djelotvornog antibakterijskog sredstva Prontosila (G. Domagk, 1935.) (slika 4) "Kaštel" sintetizira i 1937. pušta u promet sulfanilamid Streptazol (slika 5) za

Slika 2. Primjer oglašavanja

Slika 4. Gerhard Domagk (1895. - 1964.) dobitnik Nobelove nagrade 1938.

liječenje streptokoknih infekcija. Već sljedeće godine njemu se pridružuju sulfatiazolski preparat Ultraseptil i sulfapiridinski preparat Plurazol, pa tako "Kaštel" postaje jedan od vremenski prvih svjetskih proizvođača sulfonamida. To se odražava i na stranicama "Medicusa" u nizu članaka, literaturnih navoda, priloga iz prakse.

Godine 1937. "MEDICUS" (dakle ne direktno "Kaštel", već sam časopis) pokreće Medicinsku praktičnu biblioteku u kojoj je do 1939. objavljeno 7 svezaka u obliku monografskih publikacija namijenjenih liječnicima-praktičarima.

Prva od njih je knjižica "Moderna terapija spastičkih stanja. Farmakologija vegetativnog nervnog sistema" (godine 1937., 32 stranice u kojoj je riječ o vegetativnoj inervaciji, simpatikotoniji i vagotoniji, farmakodinamici vegetativnoga živčanog sustava, spastičnim stanjima. Napose se razmatraju farmakološki učinci adrenalina, atropina te miotropnih spazmolitika (papaverina) s posebnim osvrtom na "Kaštelove" preparate Novatropin, Perparin i Surparil. Knjižica je, kao i sve druge u okviru te biblioteke, objavljena bez naznake autora, a dijelila se besplatno zainteresiranim liječnicima (usput spomenimo da sam "MEDICUS" nije bio besplatan, pojedini je broj stajao 15 dinara).

Drugi svezak Medicinske praktične biblioteke nosi naslov "Uloga roborancija u suvremenoj medicini. Dijagnostika i terapija anemija i opće slabosti" (godina 1938., 40 stranica). Nakon klasifikacije anemija razmatra se farma-kološko djelovanje hematopoetika (željeza, bakra, manga-na), vitamina, roborancija (na osnovi arsena i strihnina), preparata jetre i želučane sluznice te preparata kalcija i vitamina, kao što je bio "Kaštelov" Eukalcin.

"Hormonska terapija u ginekologiji. Hormoni ovarija, gonadotropni hormoni prednjeg režnja hipofize i njihova upotreba", naslov je trećeg sveska "MEDICUS" biblioteke (godine 1938., 32 strana) u kojem se raspravlja o gonadotropnim hormonima prednjeg režnja hipofize, folikularnim hormonima, ovarijalnim preparatima i hormonima žutog tijela te njihovoj primjeni u liječenju amenoreje, dismenoreje, metroragija, steriliteta i u klimakteriju. Pridodano je i poglavlje o Aschheim-Zondek-voj reakciji za ranu dijagnostiku trudnoće.

Četvrti svezak Medicinske praktične biblioteke jest knjižica "Farmakologija centralnog živčanog sistema. Od sedativa do stimulacija" (godine 1938., 36 stranica). Ovdje se raspravlja o anestetima, hipnoticima, sedativima te drugim sredstvima za ublažavanje boli (anodina), a posebno je poglavlje posvećeno sredstvima za stimulaciju i jačanje živčanog sustava.

Peti je svezak posvećen kardiovaskularnim bolestima: "Srce i krvne žile. Kratki pregled dijagnostike i terapije insuficijencije cirkulatornog aparata" (godine 1939., 84 stranica). Nakon razmatranja o uzrocima zatajivanja krvnog optoka raspravlja se o početnoj te izraženoj insuficijenciji, koronarnoj insuficijenciji, terapiji edema i problematici hipertenzije. Uz farmakološko djelovanje

Slika 5. Oglas za Streptazol

kardijaka, analeptika i diuretika riječ je i o antikardijacima (kinidin i kinin), a posebno je poglavlje posvećeno funkcionalnom ispitivanju cirkulatornog sustava.

Najopsežniji je šesti svezak: "Reumatizam, Etiologija i terapija reumatskih oboljenja zglobova, mišića, tetiva i živaca" (godine 1939., 87 stranica), gdje se nakon definicije, klasifikacije, etiologije i patogeneze raspravlja o terapiji tog širokog spektra reumatskih bolesti.

Posljednji, sedmi svezak Medicinske praktične biblioteke nosi naslov "Triumf kemoterapije. Kemoterapija bakterijskih infekcija. STREPTAZOL, PLURAZOL, ELEKTIL" (godine 1939., 62 stranice). Doista, to nije samo trijumf kemoterapije već i trijumf tvornice "Kaštel" u kojoj je sinteza sulfonamida počela istodobno kao u Velikoj Britaniji, a neki pokusni preparati izrađeni su i prije nego u mnogim većim zemljama. Ovdje se raspravlja o tri najvažnija "Kaštelova" sulfamidna preparata: STREPTAZOLU, efikasnom sredstvu protiv streptokoknih infekcija, napose erizipela, puerperalne sepse, septikemije, gnojnih procesa na koži i sluznicama, streptokoknog meningitisa, gonoreje i infekcija mokraćnih putova, zatim o Plurazolu, sredstvu protiv pneumokoka te ELEKTILU, lijeku protiv gonokoknih i stafilokoknih infekcija. Iznose se

Slika 5. Lječnički vjesnik

Slika 6. dr. Frano Bulić

način djelovanja, eksperimentalni i klinički rezultati te farmakologija i toksikologija tih sulfonamida.

Razdoblje između dvaju svjetskih ratova doba je razvoja hrvatske znanstvene medicine, doba stasavanja zagrebačkog Medicinskog fakulteta, doba stvaranja naše farmaceutске industrije. Medicinskih udžbenika i priručnika tada još ima malo i na popunjavanju te praznine neumorno rade tri časopisa: "Liječnički vjesnik", (slika 5) koji je pokrenuo Medicinsku biblioteku, "Ars therapeutica" ("Kemika") sa svojom Bibliotekom za praktičnu terapiju te "MEDICUS" s Medicinskom praktičnom bibliotekom. U te tri biblioteke prvi put se na hrvatskom

jeziku i iz pera naših autora razmatraju neki aktualni medicinski problemi, pa je nemala zasluga "MEDICUSA" što je bio član tog trijumvirata.

Naposlijetku nekoliko riječi o glavnim urednicima "MEDICUSA".

Dr. Frano Bulić (Split, 1906. - Split, 1984.) završio je 1931. studij medicine u Zagrebu. Godine 1932. počeo je specijalizaciju iz interne medicine u Internoj klinici u Zagrebu i kao mladi specijalizant postaje urednikom "MEDICUSA". U Zagrebu je 1937/38. osnovao prvu ambulantu za profesionalne bolesti pri socijalnom osiguranju. Godine 1946. - 1948. voditelj je odjela u zagrebačkoj Internoj klinici Rebro te privatni docent, godine 1948. - 1952. izvanredni je profesor interne medicine u Sarajevu, a potom do umirovljenja 1976. pročelnik je internog odjela Gradske bolnice u Beogradu te redoviti profesor tamošnjeg Medicinskog fakulteta (slika 6).

Ing. Ljubo Trinajstić, diplomiravši na Zagrebačkome sveučilištu kemiju, dolazi 1936. u "Kaštel" te kao pripadnik "škole" dr. Vladimira Preloga radi na razradi vlastite "Kaštelove" tehnologije.

Predratni "MEDICUS" i njegova Medicinska praktična biblioteka potpuno su ispunili svoju zadaću ne samo obavještanja liječnika o novim preparatima tvornice "Kaštel" već i nizom priloga za praktičare. "PLIVIN" časopis, koji od 1992. nosi staro ime, doista se može ponositi svojim prethodnikom.

Literatura

1. Medicinska praktična biblioteka MEDICUS-a 1937.-1939. 7 monografskih publikacija.
2. IVANČEVIĆ I. Rrazvitak farmakologije i njezin odnos prema terapiji. Liječ Vjesn 1937;59:1
3. MALNAR M, GRDINIĆ V. Jedno stoljeće studija farmacije u Zagrebu (1882-1982). Saopćenja 1983; 26: 111-32.
4. ČEČUK LJ, BELICZA B, ŠKRBIĆ M (ur). Medicinski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb, Stvarnost 1984.
5. MILČEĆ Z. Povjesnica PLIVE, Zagreb, PLIVA 1996.
6. RUMBOLDT Z. Prof. dr. Frano Bulić, Liječ Vjesn 2001.